

8-26-2020

DJAMAL KAMAL - AN EXPERIENCED TRANSLATOR

Kahramon Rahimboevich Tukhsanov
associate professor, PhD, BSU

Follow this and additional works at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu>

Part of the Arts and Humanities Commons

Recommended Citation

Tukhsanov, Kahramon Rahimboevich (2020) "DJAMAL KAMAL - AN EXPERIENCED TRANSLATOR," *Scientific reports of Bukhara State University*. Vol. 4 : Iss. 4 , Article 12.
DOI: 10.52297/2181-1466/2020/4/4/12
Available at: <https://uzjournals.edu.uz/buxdu/vol4/iss4/12>

This Article is brought to you for free and open access by 2030 Uzbekistan Research Online. It has been accepted for inclusion in Scientific reports of Bukhara State University by an authorized editor of 2030 Uzbekistan Research Online. For more information, please contact sh.erkinov@edu.uz.

12. Tojiboyev R. *XX asr boshlari o'zbek adabiy tanqidi tarixidan. Filol.fanlari. nomz... diss.* - T., 1993.
 Hayitmetov A. *Alisher Navoiyning adabiy-tanqidiy qarashlari.* - T., 1959.
 13. O'tayev O'. *Tanqid va uslub.* - T., 1978.
 14. Yunusov M. *Ustoz Shayxzoda.* - T., 1980.

УДК: 891.550

ЖАМОЛ КАМОЛ – МОҲИР ТАРЖИМОН
ДЖАМАЛ КАМАЛЬ – ОПЫТНЫЙ ПЕРЕВОДЧИК
DJAMAL KAMAL - AN EXPERIENCED TRANSLATOR

Тўхсанов Қаҳрамон Раҳимбоевич
БухДУ доценти, фил.ф.н.
Tukhsanov Kahramon Rahimboevich
associate professor, PhD, BSU

Аннотация. Мазкур мақолада истеъдодли шоир, моҳир таржимон ва публицист, жамоат арбоби, адабиётшунос, филология фанлари номзоди, Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камолнинг қисқача таржимаи ҳоли берилган. Адиб ижодкорлик билан бирга жаҳон адабиётининг сара намуналарини ўзбекчага ўғирганлиги хусусида сўз юритилган. Шунингдек, форсий адабиёт намуналарини туркийга ёки аксинча, туркий сўз санъати намуналарини форсийга ўғириши қадим анъана сифатида яшаб келаётир. Шуларни инобатга олган Жамол Камол Ўзбекистонда биринчилардан бўлиб Жалолиддин Румийнинг “Маснавийи маънавий” асарини тўлиқ ўзбекчалаштиргани таъкидланган. Фикримизнинг тасдиғи учун аслият билан ўзбекча таржималари қиёсий ўрғанилган.

Таянч сўзлар: Жамол Камол, моҳир таржимон, форс-тожик, ўзбекча, Жалолиддин Румий, “Маснавийи маънавий”, таржима, ўғириш, ўзбекчалаштириш, ҳадис.

Аннотация. В данной статье дается краткая биография талантливого поэта, опытного переводчика и публициста, общественного деятеля, литературоведа, кандидата филологических наук, народного поэта Узбекистана Джамола Камала. Наряду со своим творчеством автор перевел лучшие образцы мировой литературы на узбекский язык. Это также древняя традиция переводить образцы персидской литературы на турецкий язык или, наоборот, образцы турецкого искусства слова на персидский язык. Имея это в виду, отмечается, что Джамал Камаль одним из первых в Узбекистане полностью перевел работу Джалалиддина Руми «Маснавий манавий» на узбекский язык. Чтобы подтвердить наше мнение, оригинальные узбекские переводы были сравнительно изучены.

Ключевые слова: Джамал Камаль, опытный переводчик, персидско-таджикский, узбекский языки, Джалалиддин Руми, «Маснавийи маънавий», перевод, хадис.

Abstract. The article is dedicated to the brief biography of Jamal Kamal, the great poet of Uzbekistan, skilled translator and publicist, a public man, a literary critic, and the candidate of philological sciences. Along with his creative activity, the author translated the finest pieces of world literature into the Uzbek language. It is also an ancient tradition to translate samples of Persian literature into Turkic or, conversely, Turkic works of art into Persian. Taking into account all above said, Jamal Kamal was one of the first in Uzbekistan to translate the work of Jaloliddin Rumi “Masnaviy Manaviy” into Uzbek. In order to confirm our opinion, the original Uzbek translations have been studied comparatively.

Key words: Jamal Kamal, qualified translator, Persian-Tajik, Uzbek, Jaloliddin Rumi, Masnaviy Manaviy, translation, Uzbek, hadith.

Истеъдодли шоир, моҳир таржимон ва публицист, жамоат арбоби, адабиётшунос, филология фанлари номзоди, Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол 1938 йил 9 ноябрда Бухоро вилояти Шофиркон туманига қарашли Читгарон қишлоғида туғилган. Ўрта мактабни тугатгач, Бухоро давлат педагогика институтининг тарих-филология факультетига ўқишга

киради ва 1955 йили уни имтиёзли диплом билан битирди. Дастлаб шу институт кўп тиражли газетаси муҳаррири лавозимида ишлади. 1961 – 1964 йилларда эса талабаларга чет эл адабиёти фанидан сабоқ берди. Ниҳоят, 1964 – 1970 йилларда вилоятнинг “Бухоро ҳақиқати” (ҳозирги “Бухоронома”) газетасида адабий ходим, 1970 – 1972 йилларда Ўзбекистон Ёзувчилар уюшмаси Бухоро вилояти бўлимнинг маъсул котиби, 1972 – 1986 йилларда Ўзбекистон Фанлар академияси (ҳозирги Ўзбек тили, адабиёти ва фольклори) Тил ва адабиёт институти катта илмий ходими, 1986 – 1988 йилларда Ғафур Ғулум номидаги Адабиёт ва санъат нашриёти бош муҳаррири, 1988-1991 йилларда Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси Таржима кенгашининг маъсул ходими, 1991 – 1996 йилларда Ўзбекистон ёзувчилар уюшмаси раиси лавозимларида ишлади.

Жамол Камол ҳақида адабиётшунос Иброҳим Ҳаққул шундай ёзади: *“Жамол Камол чиндан сермаҳсул шоир, моҳир таржимон, билими кенг, диди юксак шеършунос ва адабиётшунос ҳамдир. У шоирларнинг олими, олимларнинг шоири. Унинг илмий тадқиқот ва мақолалари ижодийнинг муҳим қисмини ташкил этади. Жамол Камол 1971 йили “Лирик шеърятда композиция” мавзусида номзодлик диссертациясини ҳимоя қилган. Орадан бир йил ўтар-ўтмас, академик Иззат Султоннинг таклифи билан Ўзбекистон Фанлар академияси Тил ва адабиёт институтига ишга келган. Иззат Султон раҳбар бўлган Адабиёт назарияси бўлимида ўн тўрт йил ишлаган. У икки жилдли “Адабиёт назарияси”, икки жилдли “Ўзбек адабий танқиди тарихи” китобларининг муаллифларидан бири. Унинг “Лирик шеърят” номли китоби шеършунос ва шеърят муҳиблари орасида қўлма-қўл бўлиб кетган бўлса, “Тарихий драма” деган рисоласи драма жанри сир-асрорларини ўрганувчиларнинг диққат-эътиборини ўзига жалб эта олган эди” [1].* Келтирган иқтибос ҳеч қандай изох талаб қилмайди. Дарҳақиқат, Жамол Камол – комусий олим десак, муболаға бўлмайди.

Жамол Камол шоир сифатида куйидаги “Олам кирар юрагимга” (1968), “Чўккиларга ёғилди ёғду” (1970), “Тош туғён” (1972), “Ҳасан ва Ой” (1974), “Қуёш чашмаси” (1975), “Қадаҳ” (1978), “Достонлар” (1980), “Сувайдо” (1982), “Умидли дунё” (1988), “Площадь спасения” (Москва, 1988), “Қуёш чашмаси” (Боку, 1988), “Ражаб Ашуров достони” каби ўнлаб шеър ушмаклар, достону қасидалар тўпламларининг, шунингдек, тўрт томлик “Сайланма”сининг “Аср билан видолашув” (2007) деб аталган биринчи жилдининг, шунингдек, “Яна кўнглимда ул Ой” арузий битиклари (2010), “Сафар дафтари”(2012) каби шеърый китобларининг муаллифидир.

“Армон” достонида Боғиёфзал қишлоғидан Иккинчи жаҳон уруши жанггоҳларига жўнаб, қайтиб келмаган уч ака-уканинг онаси – Ширин кампирнинг изтироблари ва армонлари тасвирланган.

У АҚШ фахрий фуқароси (1995 йилдан), Туркия Республикаси Жалололдин Румий олтин медали лауреати (1996), Эрон давлати олий мукофоти соҳиби (2002)дир.

Жамол Камол ижодий изланишларининг муҳим қаноти унинг ўзбек таржимачилик санъатини ривожлантириш йўлидаги кўп қиррали фаолияти билан боғлиқ. Бугунги ўзбек таржима санъатининг ривожига ҳақида гап кетганда, бу соҳада ғайрат кўрсатаётган фидойилар сафининг аввалида Жамол Камол номининг эътироф этилиши табиий. Зотан, ижодкор иқтидори, кўп йиллик заҳматли изланишлари маҳсули сифатида дунёга келган, жаҳоннинг турли тилларида яратилган асарлар таржимасига фақат шоир ижодий йўлига кўрк бўлиб кўшилдигина эмас, балки ўзбек китобхонлари маънавий хазинасини қатор нодир ва муқаддас дурдоналар билан тўлдиришга ҳам ҳисса қўшди.

Хўш, мўътадил назм ўзанига тушиб олган ижодкорни, етук адабиётшунос олимни таржима майдонига етаклайдиган куч, маънавий омил нимада? Кўп асрлик мумтоз сўз санъати, шунингдек, XX аср ўзбек реалистик адабиёти тарихига назар солиш орқали бу саволга етарлича жавоб олиш мумкин. Бинобарин, бирор халққа мансуб ижодкор ўзга тилдаги адабиёт намунаси таржимасига, аввало, маънавий эҳтиёж – ўз халқи китобхонларини ўша нодир асар мўъжизаларидан баҳраманд этиш мақсадида қўл уради. Бунга замин яратадиган иккинчи омил эса ижод жараёнига дахлдор. Инчунин, таржимага,

айникса, шеърий эпик асар таржимасига бўлган майл шоир ижодий лабораториясида кенг миқёсли тафаккур имкониятларининг шаклланиши билан боғлиқ ҳолда юзага чиқади. Бунинг учун шоир ижодида турли мавзудаги ихчам ҳажмли шеърлардан воқеабанд шеърлар яратишга, кейинроқ баллада ва дostonлар машқига тадрижий тарзда ўтиш жараёни кечмоғи лозим. Айни шу машқ майдонида орттирилган тажриба ижодкорга йирик ҳажмли эпик ва лиро-эпик полотнолар яратиш ғайратини бахш этадики, бадий ижод табиатига хос бу безавол имконият ва қудратни Абдулла Орипов, Эркин Воҳидов адабий изланишлари мисолида яққол кузатиш мумкин. Эркин Воҳидовнинг “Фауст”, Абдулла Ориповнинг “Илоҳий комедия” таржимасигача бўлган масофани кўплаб баллада ва дostonлар машқи ила босиб ўтганликлари илм аҳлига яхши маълум. Бу фикрлар Жамол Камол ижодий интилишларига ҳам дахлдор бўлиб, адибнинг энг йирик ва сара таржималарини қатор воқеабанд шеърлар, балладалар, “Жамила”, “Тош туғён”, “Эшиқда ой тўлкини”, “Армон”, “Қуёш чашмаси”, “Ражаб Ашуров дostonи”, “Варахша” сингари дostonлар машқида орттирилган шеърий эпик тафаккур маҳсули сифатида баҳолаш мақсадга мувофиқ.

Шоирнинг таржимонлик фаолияти грузин шоири Фридон Холваши шеърларини ва латиш шоири Ян Райниснинг болаларга аталган “Оқ тулпор” шеърий драматик эртагини рус тилидан ўзбекчага ўгириш асосида бошланиб, бора-бора улкан ва ранг-баранг миқёсларни забт этди. Шоир рус тилидан Радий Фишнинг “Жалолиддин Румий” тарихий-биографик романини, француз мумтоз шоири Буалонинг “Шеърий санъат” асарини, Бартольд Брехтнинг “Сичуандан чиққан меҳрибон” драмаси ва Александр Пушкиннинг “Моцарт ва Сальери” трагедиясини, Шандор Петефи, Леся Украинка, Николай Грибачов ва Максим Танк шеърларини, озарбайжон тилидан Бахтиёр Ваҳобзоданинг “Фарёд” тўплами ва “Шаби хижрон” дostonини, инглиз тилидан Вильям Шекспирнинг 12 та энг етук асарини ва 154 та сонетини бевосита инглиз тилидан ўзбек тилига ўгириб, китобхонларни қувонтирди. Болалар адабиётига доир “Муҳаммад пайғамбар алайҳис-салом”, “Мусо алайҳиссалом”, “Исо алайҳиссалом”, “Будда қиссаси”, “Акбар ва Бирбал”, “Шекспирдан ҳикоятлар” китоблари таржимон томонидан нашр этилди. Бу серқирра фаолият унинг форс-тожик тилидан Умар Хайём, Абу Али ибн Сино, Абдуллоҳ Ансорий, Ҳаким Санойи, Адиб Собир Термизий, Шайх Жалолиддин Румий, Амир Хусрав Деҳлавий, Мирзо Абдулқодир Бедил рубоийларини ва Абдурахмон Жомий ғазалларини, Алишер Навоий “Девони Фоний”сидан икки юз ғазал, ўн қасидани (“Фоний гулшани” номи остида чоп этилган), Шайх Маҳмуд Шабустарийнинг “Гулшани роз” асарини, Сотим Улуғзоданинг “Фирдавсий” тарихий романини таржима қилиши билан тўлишиб, юксак маънавий қиймат касб этиб борди.

Мавлоно Жалолиддин Румийнинг “Маснавийи маънавий” таржимаси учун шоир Туркия Республикаси Маданият вазирлигининг олтин медали ва Эрон Ислom Республикасининг ҳалқаро давлат мукофоти билан тақдирланди.

Жамол Камол шеърлари рус, инглиз, француз, поляк, украин, турк, озарбайжон, тожик ва бошқа кўплаб тилларга таржима қилинган.

Сухбатларимиздан бирида Жамол Камол билан учрашганимда, қандай “Маснавийи маънавий”ни ўзбекчалаштиришга туртки бўлган омиллар ҳақида шундай ҳикоя қилди: *“Ўтган асрнинг 80 йилларида Афғонистондан адабиётшунос олим Воҳид Жузжоний меҳмон бўлиб келиб, “Маснавий”нинг дастлабки ўн байтини айтиб берди. Китоб дўконига кириб, московлик ёзувчи Радий Фишнинг “Жалолиддин Румий” романига кўзим тушиб, сотиб олдим. Ўқиб чиқиб таржима қилдим. Аллоҳнинг марҳамати билан Туркияга бориб қолдим. У ердан “Маснавийи маънавий”нинг турк адабиётшунос олими Абулбоқий Гулпинарли амалга оширган насрий баёнини қўлга киритдим. Илгари “Маснавий”нинг Теҳронда чоп этилган асл мукаммал нусхасини афғонистонлик бир талабадан сотиб олган эдим. Ана шу саёҳату зиёратлар нашъаси ва мазкур насрий баён далдасида “Маснавий”ни таржима қилишга аҳд қилдим.*

Маънавиятли ва маърифатли инсонлар билан бир даврда яшаш бахти менга насиб қилди. Атоқли таржимашунос Файбулла Саломов, таниқли шарқшунос Ориф Усмон, азиз

акамик, академик Тўра Мирзаев ва машҳур адабиётшунос, қадрдон укам Иброҳим Ҳаққулларнинг маънавий кўмаги билан таржима қилиш истаги қалбимда янада ошиди.

Мен бахтлиман. Аллоҳ фариштадек аёлни жуфт қилиб берди (Илоҳо, руҳи шод охирати обод бўлган бўлсин!), дўстларим таклифидан кейин Воҳида: “Мен барча шароитни муҳайё қиламан”, – деб қатъий гапни айтгандан сўнг таржима қилишни бошладим. Раҳматли Воҳида эса қўлёмаларни пешма-пеш машинкалаб борди”. Таржима ҳам – ижод маҳсули. Хусусан, XIII асрда ёзилган асарни XX асрдаги китобхонга таржима орқали етказиш осон иш эмас.

Жамол Камол миллий кадрятларимиз, динимиз ва тилимизни қайта тиклаш, халқимизнинг кўп асрлик нодир мероси, урф-одатларини ёш авлодга, қолаверса, кўп йиллик мустабид тузум асоратида яшаган замондошларга ибрат қилиб кўрсатиш масаласи кун тартибига қўйиладиган онлар келишини сабрсизлик билан кутди. Йиллар давомида орттирган ижодий тажрибасини шу йўлга сафарбар этиш орзусида яшади: Муқаддас Қуръони карим, ҳадиси шариф, мўътабар қўлёмалар, муаззам пандномалар асрорини кашф этишга уринди. Ниҳоят, мазкур дурдоналар кўнглига солган ёлқин жунбушга келиб, таржима қаламини қўлга олди. Мавлоно Жалолиддин Румий “Маснавий”сидан ташқари Ҳазрати Али “Девон”ини, Шайх Фаридуддин Атторнинг “Мантиқут тайр”, “Илоҳийнома”, “Асрорнома”, “Булбулнома”, “Панднома” ва “Уштурнома” асарларини ўзбек тилига ўгирди. Унинг бу жасоратлари, аввало, Жамол Камол, қолаверса, бутун ўзбек таржимачилиги забот этган улуғвор чўққилар бўлди.

Маълумки, Жалолиддин Румий, асосан, форс-тожик тилида ижод қилган. XX асрнинг 80 йилларида ўзбек китобхонининг шоир ижоди билан танишуви Радий Фишнинг “Жалолиддин Румий” деб номланган тарихий-биографик асарининг таржимаси билан бошланди. Жамол Камол бу асарни айрича бир меҳр билан ўгирган. Бу хайрли ишни кейинчалик адабиётшунос ва таржимон Шоислом Шомухамедов давом эттириб, шоирнинг ғазаллари, рубоийлари ва маснавийларидан парчалар таржима қилди.

Радий Фиш асари таржимасидан илҳомланган Жамол Камол Жалолиддин Румий рубоийлари ва маснавийларидан намуналар таржима қилиб, “Учмоққа қанот йўқ, вале учгайман” (мазкур мисра Жалолиддин Румийнинг рубоийсидан олинган – Қ.Т.) номи билан нашр қилди. Мутаржим бу билан чекланиб қолмай, мустақиллик шарофатидан илҳомланиб, “Маснавийи маънавий”нинг олти дафтарини ҳам тўлиқ ўзбекчага ўгириб, ўзбек китобхонига тухфа этди. Шу даврда шоир ва таржимон марҳум Асқар Маҳкам ҳам “Маснавий” таржимасига киришди. У асарнинг биринчи китобини икки қисмда шарҳлари билан ўзбекчаштириб, нашр эттирди. Кейинчалик шоир Одил Икромов “Маснавийи маънавий”нинг биринчи дафтаридан айрим ҳикояларни таржима қилиб “Шарқ юлдузи” журналининг 2014 йилги, 2-сонида (63-69-бетлар) нашр қилди.

Жамол Камол шу пайтга қадар ўзбек халқининг маънавий мулкига айланган асарлар сони қирқтадан ошди ва уларнинг кўпчилигини жаҳон адабиёти дурдоналари ташкил этади. Шу тариқа у рус, турк, озарбайжон, форс-тожик ва инглиз тилларини пухта ўзлаштирган, маъно товланишларини чуқур ҳис қила оладиган серқирра таржимон сифатида нафақат ўз она Ватанимизда, балки Туркия, Эрон, Ҳиндистон, Россия, Озарбайжон ва Тожикистон мамлакатларида ҳам танилди.

Бир неча асрлик туркий ва форсий адабиёт оламида шарият ва тариқат ҳукмига мувофиқ келувчи илоҳий-ирфоний ғоялар ташвиқи бағишланган бадий ижод намуналари алоҳида ўрин тутди. Бундай асарларнинг аксарияти ижодкорнинг илоҳий олам асроридан олинган табиий завқи, унга интилиши маҳсули бўлса, яна бир қисми маҳсус тарзда, яъни мактаб ва мадрасалар таълимини йўлга қўйишда кўмак берадиган амалий қўлланмалар яратиш зарурати ўларок дунёга келган. Бироқ бу сирадаги асарлар ичида ҳар икки жиҳатга кўра ҳам муҳимлик касб этадиган дурдоналар мавжуд. Буюк шайх ва шоир, тасаввуф илмининг алломаси Мавлоно Жалолиддин Румийнинг “Маснавийи маънавий” манзумаси, шубҳасиз, бундай асарлар сафининг аввалида турадиган ноёб дурдонадир. Шарқ оламида бу асарнинг Қуръони карим ва ҳадислардан кейинги муқаддас манба саналиши бежиз эмас.

Чунки асарда Куръон оятлари ва ҳадислар мазмун-моҳиятини тасаввуфий қарашлар билан уйғунлаштирган ҳолда баён этиш етакчи тамойил бўлиб, бундан кўзланган мурод, шубҳасиз, комил инсон тарбиясига ҳисса қўшишдан иборат бўлган. Олам ва одам, яралиш ва тириклик, ҳаёт ва ўлим каби ўлмас ва абадий муаммолар ҳақидаги чуқур фалсафий хулосалар баёни асарнинг ҳамма замонлар учун аҳамиятли бўлиб қолишини таъминламоқда.

Мавлоно Жалолиддин Румийнинг “Маснавийи маънавий” асари пайдо бўлиши биланок мусулмон халқлари бадиий сўз санъати оламида буюк мўъжиза сифатида кутиб олинди. Мазкур бадиий яратмадан завқланиш, унда ифодаланган умумбашарий фазилатлардан ибрат олиш, гўзал маснавий таъсирида ўз она тилида ижодий асар яратиш, Мавлоно Румий сатрлари билан ўз халқини ошно этиш қутлуғ анъанага айланди. Балхда туғилиб, Румда балоғат пиллапояларига кўтарилган бу улуг шайхнинг довуғи Ғарбда ҳам кенг ёйилди. Натижада “Маснавийи маънавий” таъсирида яратилган ёки унинг ҳаётбахш нафаси уфуриб турадиган жуда кўп бадиий дурдоналар майдонга келди.

Ана шу йўналишда “Маснавийи маънавий”га шарҳ ёзиш, уни наср ёхуд назмда тўла ёки парчалар ҳолида ўз она тилига ўгириш анъанаси ҳам туради. Муаззам “Маснавий”ни ғарб оламига таништиришда Ж.Ҳаммер, Ж.Родхоуз, Н.Винфельд, Р.Никелсон ва бошқа қатор олим ва мутаржимларнинг хизмати катта бўлди.

“Маснавий”нинг Мунши Али томонидан “Боғи Эрам”, Юсуф Алишоҳ Чиштий томонидан “Пирохани Юсуфий” (“Юсуф кўйлаги”) номлари билан урду тилига, Юсуф Хароботий томонидан “Маснавийи Хароботий” номи билан уйғур тилига таржима этилиши ҳам асарнинг Шарқ ва Ғарб халқлари маънавий ҳаётида катта ҳодиса бўлганлигидан далолат беради. Қайд этилган адабий ҳодисалар ўзбек мумтоз адабиёти, унинг улуг арбоблари ижодий фаолиятида ҳам ёрқин из қолдирди. Ёхуд буюк шоирга издошлик кенг кўламда кулоч ёйди. Бунинг ёрқин намунаси сифатида Бобораҳим Мулло Вали ўғли Машрабнинг “Мабдайи нур” асарини кўрсатиш кифоядир. “Маснавийи маънавий”нинг пурҳикмат байтларига шарҳ бериш масаласида ҳам бир қатор қимматли ишлар амалга оширилди. Айни йўналишга XVIII асрда Хоразмда яшаб фаолият кўрсатган Шайх Одина Муҳаммад Хоразмийнинг “Мифтоҳ ул-асрор” асарини киритиш мумкин.

Кўринадики, XIII асрда ибтидо топган “Маснавийи маънавий”га издошлик, ундан таъсирланиш, унга жавоб айтиш, шарҳу изоҳлар ёзиш, уни таржима қилиш ўзига хос адабий анъана сифатида шаклланиб, XXI асрга қадар давом этаётир. Фикримизнинг далили сифатида форсий адабиётнинг моҳир мутаржими Асқар Маҳкам томонидан амалга оширилган хайрли ишни кўрсатиш жоиздир. Қувонарли томони шундаки, бундай савобли ҳаракатлар ўрта йўлда қолиб кетмади ва ўзбек китобхони бу ноёб асар билан тўла танишиш имкониятига эга бўлди. “Маснавийи маънавий” салоҳиятли таржимон, Ўзбекистон халқ шоири Жамол Камол томонидан тўла ҳолда ўзбек тилига ўтирилди ва биринчи бор олти китоб ҳолида [5], иккинчи бор бир китоб шаклида [6] ва учинчи бор икки китоб шаклида [7] нашр этилди. Бу таржима 6 китоб ҳолида Туркия Республикасининг Кўнё шаҳрида ҳам босилди [8].

Форсий адабиёт намуналарини туркийга ёки аксинча, туркий сўз санъати намуналарини форсийга ўгириш қадим анъана сифатида яшаб келаётир. Устоз Ғайбулла Саломов ёзганидек: “Икки қардош-жондош халқ мустаҳкам дўстлиги, ҳамдасту ҳамкорлигининг ёрқин ифодаси бўлган ўзбек-тожик адабий алоқалари бу қардошлик каби узоқ тарихга эга. Бу алоқалар Абулқосим Фирдавсий ва Юсуф Хос Ҳожиб, Низомий Ганжавий ва Ҳайдар Хоразмий, Саъдий Шерозий ва Сайфи Саройлардан бошланиб тараққий этиб келмоқда” [12]. Бу анъана Абдурахмон Жомий ва Алишер Навоийдек икки буюк сўз санъаткори яшаб ижод этган даврда беқиёс юксакликка кўтарилди. Ана шу қутлуғ анъанани бизнинг асримизда ҳам муваффақият билан давом эттираётган фидойи таржимон Жамол Камолнинг хизматлари таҳсинга лойиқдир.

Инсоният тарихида бирон адиб йўқки, инсоният жамиятини ҳамжиҳатликка даъват этмаган бўлсин, бирор асар йўқки, унда аҳиллик, меҳр-муҳаббат, садоқат, вафо каби инсонийлик фазилатлари ифодаланмаган бўлсин. Чунки жамиятни комиллик сари

етақлайдиган бош ғоя инсонларнинг бир-бирига бўлган самимий муносабатидир. Миллат ривожини, Ватан равнақини, юрт ободлигини, ҳаёт фаровонлигини, одамларнинг тинч-тотувликда яшашини ҳам шунга боғлиқ. Бир донишманддан: “Жамиятни қандай бошқариш мумкин?” – деб сўраган эканлар. Шунда у ўйлаб-нетиб ўтирмасдан: “Жамиятдаги барча инсонлар ўз вазифасини бажариб, “Ундай экан, бундай бўлибди, биласизми, фалон киши нима қилибди?” дан қутилса, иншооллоҳ, ҳаёт гўзаллашади”, – деган экан. Бу масала Аллоҳнинг каломидан ўз ифодасини топган. Жумладан, Қуръони каримда шундай сўзларни ўқиймиз: “Эй мўъминлар, Аллоҳга итоат қилингиз ва пайғамбарга ҳамда ўзларингиздан бўлган мусулмон ҳокимларга бўйсунингиз! Борди-ю, бирон нарса ҳақида талашиб қолсангиз, агар, ҳақиқатан, Аллоҳга ва охират кунига ишонсангиз, у нарсани Аллоҳга ва пайғамбарига қайтарингиз! Мана шу яхшироқ ва чиройлироқ ечимдир” [13]. Аллоҳга итоат, Пайғамбар(с.а.в.)га итоат, ота-онага итоат ва раҳбарга итоат – эртанинг омили. Пайғамбарлар шунга риоя қилиб, жамиятни бошқарганлар. Буюк адиблар шу масалани ўз асарларига қайта-қайта тарғиб ва ташвиқ қилганлар. Биродарлик одамга руҳий озиқа бағишлайди, бундан қалбимиз ҳаловатланиб, вужудимиз роҳатланади ва бу гўзал умр ўтказишга сабаб бўлади. Шу боис Пайғамбаримиз Муҳаммад (с.а.в.) ўз ҳадисларида бу мавзуга кўп мурожаат қилганлар. Жалолиддин Румий Аллоҳнинг фарзини бажариш билан Расулulloҳнинг суннатларини давом эттириб, бу масалани асарларида тарғиб қилишни ўз бурчи деб билган. Шу боис асарда ҳадислардан қай даражада фойдаланилгани ва бунинг таржимада акс этиши муҳим мавзу ҳисобланади.

Абу Абдуллоҳ Муҳаммад ибн Исмоил ибн Иброҳим ал Муғира ал-Бухорий ал-Жуъфий (Имом Бухорий) ислом оламида энг машҳур ва буюк муҳаддислардан бири. У тузган “Саҳиҳи Бухорий” китоби Қуръони каримдан кейинги энг мўътабар ва ишончли манба ҳисобланади. Унинг “Ал-адаб ал-муфрад” асари ахлоқ ва одоб борасида энг нодир, энг саҳиҳ ҳадислар тўпламидир. Ўтмиш ва ҳозирги адиблар ўз асарларида ана шу манбадан кенг фойдаланганлар ва фойдаланмоқдалар. Жалолиддин Румий асарларидаги ҳадислар ҳам шундан далолат беради. Румийнинг “Ичиндаги ичиндадир” асарида кўйидаги ҳадис “*Ҳар бир мўъмин банда ўз биродарининг кўзгусидир. У биродарида бир айбни кўрса, ўзида бўлган шундай айбни тузатишига ҳаракат қилиши керак*”, [9] – деган ҳадисга Мавлоно кўйидагича изоҳ берган: “...модомики, сен ўзингда бир дард ёки пушаймонлик ҳис этаркансан, билгилки, бу сенга Аллоҳнинг инояти ва севгисидан бир далилдир. Агар сен ога-инингда бир қусур кўрсанг, бу сендаги нуқсоннинг аксидан иборатдир. Одам ҳам худди шундай ойнадир. “Мўъмин мўъминнинг ойнасидир” (ҳадис). Сен ўша қусурни ўзингдан узоқлаштир. Чунки ундан ҳосил бўлган сендаги изтироб ўзингдан чиққан ғамдир. Ундан хафа бўлганинг замон ўзингдан ҳам инжзийсан.

Дедики: “*Бир филни сугормоқ учун сув бўйига келтирдилар. У ўз аксини сувда кўриб, хуркиди. Лекин у, бошқасидан кўрқдим, деб ўйлар, ўзидан чўчиганини эса билмасди*”.

Инсон ўз каллигидан ва чипқонидан ирганмас. У ярали қўлини бемалол овқатга узатади, ялайди. Бундан унинг кўнгли айнимайди. Аммо бировнинг қўлида кичик бир чипқон ёхуд яра кўрса, бас, овқат ейишдан тўхтайдди, жирканади.

Инсондаги ёмон феъллар ҳам каллар ва чипқонларга ўхшайди. Ўзидан бўлганида ҳеч ирганмайди, ўзгада бўлсачи, жирканади, нафратланади. Сен ундан хуркканингдек, у ҳам сендан чўчиса, инжиса, уни хуш кўр. Сенинг хафа бўлишинг унинг айбидир. Чунки уни кўришинг сабабли таъбинг хира бўляпти-да. Шу билан бирга у ҳам (сени) худди шундай кўради. Пайғамбар алайҳиссалом “Мўъмин мўъминнинг ойнасидир” (ҳадис) дея буюради. Бу кофир кофирнинг ойнаси бўлмайди, дегани эмас. Унинг ойнаси бор эди, фақат у бундан гофилдир” [2].

Айбсиз Парвардигор, дейди доно халқимиз. Бирон инсон йўқки, камчилиги бўлмасин. Лекин кўп вақт одам ўз айбини сезмайди. Аммо бировдан айб излашни яхши кўради. Бу ҳадис моҳиятини юқорида назардан ўтказганимиздек, Мавлоно Румий чиройли тарзда мисоллар асосида тушунтирган. Бу ҳадис мазмуни “Маснавий” да ҳам тарғиб қилинган.

Кўзгуга қараб, кийимларимизни тартибга соламиз. Юзимизда бирон доғ ё донача бўлса, уни даволашга тушамиз. Аммо дилдаги ҳасад, адоват, ғаразни қандай тозалаш керак?

Табиатимиздаги нуқсонлардан қандай қутулиш лозим? Нима учун бировда айб кўрамиз-у, ўзимиздан айб изламаймиз? Не сабабдан бировда нуқсон кўриб, уни ислоҳ қилиш учун, маслаҳат бермаймиз ё маслаҳат берсак, у нега қабул қилмайди? Умр қисқа берилган бўлса ҳам, уни ғийбат билан ўтказадиган кишилар кам эмас. Самимий бўлиш, бир-биримизни ҳурмат қилиш, ўзаро меҳр кўрсатиш, яхши-ёмон кунимизда бирга бўлиш, биримизнинг камчилигимизни иккинчимиз ислоҳ қилишга одатлансак, Аллоҳ буюрганидек, пайғамбар(а)лар, авлиёлар ва буоқларимиз таълимоти асосида умр кечирсак, ўзимиз ҳам, бошқалар ҳам гуноҳ ботқоғига ботиб қолмайди.

Доноларнинг яна бир гапи бор: “Ўзингдан каттага – ҳурмат, кичикка – иззат кўрсат!”. Лекин шу ўғитга ҳам тўлиқ риоя қилмаймиз-да. “Маснавий”да бу мавзуга кўп мурожаат қилинган, бу муаммони ҳал қилиш йўллари ривоят ва ҳикоятлар асосида кўрсатиб берилган. Жумладан, шоир “Арслоннинг қудуққа кўз солиб, сувда ўзи ва товушқон аксини кўргани” масалида ўзидан кичикларга зуғум ва зўрлик қилган, уларга моддий ва маънавий зарар келтирганларни шерга қиёслаб, танқид остига олади. “*Кимда ким бир заиф кишини хору зор айласа, шерга ўхшаб аҳволи қийинлашиб қолади, сен бировнинг юзини кўриб, бадбашара, деясан, йўқ у бадбашара эмас, балки сенинг ўзинг хунуксан, бадбашарасан*”, – дея таълим берган, сўнг пайғамбаримиз (с.а.в.) ҳадисларига ишора қилган:

Мўъминон ойинаи ҳамдигаранд,
Ин хабар ме аз паямбар оваранд (1, 49)

Таржимаси:

Аҳли мўмин бир-бирига кўзгидир,
Бу калом бизга Муҳаммад сўзидир (1,47)

Шоир фикрини давом эттирар экан: “Сен кўзингга кўк шишани қўйганлигинг боис еру кўк сенинг кўзингга кўк кўринар. Сен ўзингга боқ, ўша кўк ойина ўзингсен, бировдан гина қилиб, камчилик излама, балки гинани ҳам, камчиликни ҳам ўзингдан изла”. Қани эди, Мавлоно буюрганига риоя қилиб, унинг таълимотидан ибрат олиб, иллатни бировдан эмас ўзимиздан изласак, иншоллоҳ мақсадимизга етар эдик. Келтирилган байтнинг Жамол Камол каламидан чиққан таржимаси ҳам таъсирчан.

“Маснавий” талқинига кўра икки дунёни яратган Парвардигор ҳамма ишга қодир. Унинг олдида бутун борлиқдаги мулку сарватлар ҳеч нима. Шу боис сиз қалбингизни унинг олдида пок тутинг, бадгумонликка бориб, охирида хижолатда қолиб, пушаймон бўлманг. Бутун сирларингиз унга аён, худдики оппоқ сутга бир тола қора соч тушгандек. Кимнинг қалби, дили тоза ва мусаффо бўлса, билингки у, Аллоҳ олдида ойинадир...”. Шундан сўнг шоир фикрини тасдиқлаш учун Пайғамбаримиз (с.а.в.) ҳадисини қўллайди:

Сирри моро бегумон муқин шавад,
3-он ки мўъмин ойина мўъмин бувад (1, 96)

Таржимаси:

Сирримизни ул кўриб, билмоғи чин,
Чунки мўъмин кўзгудир мўмин учун (1, 102)

Румий бу мисралар орқали инсонларни комилликка даъват этади, комил жамият куришни, одамларнинг ахилликда умр ўтказишларини хоҳлайди. Жамол Камол хизматлари билан биз ана шундай ўлмас асарнинг бебаҳо ҳикоятларини ўқиб, баҳра олишга муваффақ бўляпмиз.

Мавлоно Жалолиддин Румий 2-китобнинг “Дебоча”сида “Маснавий” ҳақида сўз юритиб: “*Тил билан ҳар хил гапларни айтиб, чангни қўзгатиб ҳамма ёқни расво қилма, кўзларга зарар келтирадиган чанг-ғуборни қўзгатма*”, – деб таълим берар экан, яна пайғамбаримиз (с.а.в.)нинг ҳадисларига мурожаат қилади:

Чунки мўъмин ойина мўъмин бувад,
Рўйи ў 3-олудағи эмин бувад. (2,120)

Таржимаси:

Чунки мўмин – кўзгуйи мўмин эрур,
Чанг-ғубордин ойина эмин эрур (2, 131)

Сўнг яна: “*Ёрни сен жонингга чин ойинадек бил, ўша жонингни вужудингни пок тут ва гапирма, – дейди шоир*”. Чунки инсон беҳуда гапираверса ҳам, гуноҳга ботиши аниқ. Билиб-билмасдан биров ҳақида гумон қилиш, ёлғон гапириш, нотўғри маълумот бериш мумкин. Шу боис кўзгуни, ойинани тоза тутиш, кераксиз гапларни айтмаслик иймондан дарак беради. Иймони бутун, ақл соҳиби, дили тоза бўлган инсонлар қанча кўп бўлса, яшаш тарзи шунча энгиллашади. Жалолиддин Румий ўзи шундай буюк, қалби тоза, нияти пок, тилию дили бир инсон эди. Бу ажойиб инсоний фазилатлар унинг асарида ўз аксини топган. Қуйидаги мисоллар фикримизни тасдиқлайди.

Тақдир кимгадир беҳисоб илм ато қилган бўлса, кимгадир беҳисоб молу давлат бериб, бошини силаган. Лекин ўша тақдир ато қилган илмни кимлардир эзгулик ва яхшилиққа эмас, балки жаҳолат ва ёвузлик йўлига сарфлайди, натижада ўзига ва бошқаларга зиён етказди. Ваҳоланки, беҳисоб молу давлат эгалари ақл-заковат билан иш тутиб, бойликларига маҳлиё бўлмасдан, ҳақиқатдан юз ўгирмасдан, фаровонлик йўлига хизмат қилишлари лозим. Кимлардир мол-давлатига ишониб, Ҳақни ҳам, инсонларни ҳам унутиб қўяди. Мукаддас китобда бу ҳақда шундай дейилган: “Эй мўъминлар, на мол-дунёларингиз ва на болачақаларингиз сизларни Аллоҳнинг зикридан (яъни Аллоҳга ибодат қилишдан) юз ўгиртириб қўямасин! Кимки шундай қилса, бас, ана ўшалар зиён кўргувчи кимсалардир!” [10] Иккинчидан, кимки молу давлатни маърифатга, Ватан равнақи, юрт ободлиги, фарзандлар камоли, келажак авлодни тарбиялашга сарфласа, энг яхши ва баракали давлат ўшадир.

Ҳадиси шарифда эса: “*Неъма молун солеҳун*”, яъни “Яхши ишларга сарфланган молу дунё энг яхши ва баракали давлатдир”, – дея таълим берилган. Жалолиддин Румий иқтибос санъатини қўллаган ҳолда мазкур ҳадисни ўз аслича шеърга солади:

Молро к-аз баҳри дин бошй ҳамул,
“*Неъма молун солеҳун*” хондаш расул. (1, 41)

Таржимаси:

Мол эрур, дин йўлида сарфланса ул,
Бўйла молни яхши деб айтмиш расул. (1, 37)

Мазкур ҳадис аҳли маърифат учун ҳаётий дастурдир. Агар бугун ҳам, юқорида келтирилган ҳадиснинг моҳиятини тушуниб, Аллоҳ берган молу дунёни, илм ва маърифат ривожига, эзгулик ва яхшилиққа, ободонлаштириш ва халқ фаровонлигига сарфласак, икки дунё саодатини топамиз.

Буюк мутафаккир Жалолиддин Румий айна шу ҳақиқатга урғу бермоқ ниятида мазкур ҳадисдан фойдаланган. Таржимада асл нусхадаги мазмунни сақлаган ҳолда, арабча ҳадиснинг ўзбекча шаклини беришга муваффақ бўлинган.

Манбаларнинг маълумот беришича, дунёда биринчи яратилган неъмат ақл экан. Ақлли кишилар инсоният тарихида яхши ном қолдиришга бутун умрларини сафарбар этганлар. Бутун умр аҳли муслим меҳрибони ва маслаҳатгўйи бўлган улуғ аллома Жалолиддин Румий ҳам шундай инсонлар сирасидан эди.

Одамлар маънавияти юксак кишилардан маслаҳат олиб, ҳаётий муаммоларини ҳал қилишга ҳаракат қилишган. Шундагина ўз мақсад, орзу-умидларига етишган. Зеро, инсон доим ўзидан ақлли кишилардан маслаҳат сўрайди. Маслаҳат билан қилинган иш эса инсонга фақат омад олиб келади. Пайғамбаримиз (с.а.в.) шу боис ҳар бир ишни маслаҳат билан амалга оширишни тарғиб қилганлар. Жумладан: “*Машварат, калмушташору мўътаман*”, яъни: “*Маслаҳат билан иш кўрган омонликдадир*”, – деганлар. Хузур-ҳаловатда яшашни орзу қилмайдиган инсоннинг ўзи йўқ. Ўзига ва бировга зарар келтирмасликни истаган одам, албатта, ақл билан иш тутади. Бирор ишни бошлашдан олдин ҳаёт тажрибасига эга кишилар билан суҳбатлашиб, доно халқимиз айтганидек, “етти ўлчаб, бир кесади”. “Маснавий”дан олинган қуйидаги байтлар ҳам шунга ишорат этади:

Машварат идроку хушёрй дихад,
Ақлҳо мар ақро ёрй дихад.
Гуфт пайғамбар: Бикун, эй ройзан!
“*Машварат, калмушташору мўътаман*”. (1, 42)

Таржимаси:

Айлагай ақлингни бурро машварат,
 Ҳам ақл олгай ақллардан мадад.
 Эсла пайғамбар сўзини, эй аржуманд:

“Машварат, калмуштаишори мўътаман”. (1, 39)

“Машварат, калмуштаишори мўътаман” – Машварат билан иш кўрган киши омонликдадир.

Муқаддас китобда бу ҳақда шундай дейилган: “Улар Парвардигорларига ижобат-итоат этган ва намозни тўқис адо қилган зотлардир. Уларнинг ишлари (мудом) ўзаро шўро – маслаҳат (билан) бўлур ва Биз уларни ризқлантирган нарсалардан инфоқ-эхсон қилурлар” [3]. Ҳадиси шарифда эса бу ҳақда шундай дейилади: “Қайси бир жамоат (бирор ишда) бошқа кишилардан маслаҳат сўраса, албатта, уларнинг кўнгли энг яхши фикрга йўл олган бўлади” [14].

Румий бу ҳадисни “Ҳайвонларнинг товушқондан: “Сирру андишангни ошкор эт”, – деб сўрашгани” ҳикоятда келтириш орқали ўз мақсадини ифодалаган. Шу билан ўқувчини кенгаш қилиб иш тутишга даъват этган. Жамол Камол асл нусхадаги сўзларнинг ўзбекча муқобилларини топиб, аслиятдек ўгиришга муваффақ бўлган. Аммо мутаржим ҳадисни арабча шаклда сақлаган ҳолда, саҳифа остида уни изоҳлашни лозим кўрган.

Инсон меҳнат ва машаққат учун яратилган. Киши йўқки: “Мен дунёнинг ишини тамом қилдим, ҳамма орзу-умидларимга етдим, ҳаётимда бирорта ҳам муаммо қолмади”, деса. Ҳаёт машаққатлардан иборат. Шу боис Аллоҳ бандасига сабрли бўлишни буюрган. Манбалар маълумот беришича, Куръони каримнинг сал кам тўқсон жойида “сабр” сўзи зикр этилган [11].

Мавлоно ҳам “Маснавий”да такрор-такрор инсонни сабрли бўлишга чақиради. У қуйидаги байтда сабр барча яхшиликлар ва саодатнинг калити эканлиги ҳақидаги таъкидни араб тилида иқтибос қилади:

Гар ту ишколе ба кулливу ҳарач,
 Сабр кун, “Ассабру мифтоҳу-л-фараҷ” (1, 90)

Ўз навбатида, таржимон ҳам мазкур арабий иқтибосни такрорлашни маъқул кўрган:

Гар машаққат тушса бошингга, ҳараж,
 Сабр қил, Ас-сабру мифтоҳ-ул-фараж. (1, 95)

Бир саҳоба пайғамбаримиз(с.а.в.)га иймон борасида савол берган экан. Ул зот айтибдиларки: “Иймон сабр ва жўмардликдир. Сабр жаннат хазиналаридан бир хазинадир”. Сабр саодат калитидир.

Келтирилган парчадан маълум бўладики, сабрли одам энг иймонли, Аллоҳнинг сеvimли бандасидир. Шу боис инсон ҳаётга моддий ва руҳий қийинчилик билан юзма-юз бўлганда сабр қилиб, иймонини бутун сақлаши лозим.

Хулоса ўрнида айтиш лозимки, “Маснавий”даги ҳар бир ҳикоят китобхон диққатини ўзига жалб қилиб, уни ҳаётни севишга, атрофдагиларга гўзал муносабатда бўлишга ундайди. Жалолиддин Румий ҳадиси шарифдан кенг фойдаланиб, унинг моҳиятидаги гўзал ҳақиқатларни тарғиб этишга саъй этган. Заҳматкаш таржимон Жамол Камол эса ана шундай ўлмас асарни катта маҳорат ила ўзбек тилига ўгириб, ватандошларимизни Румий маънавий олаmidан бохабар этишга муваффақ бўлди.

АДАБИЁТЛАР

1. Abu Homid G'azzoliy. Mukoshafat ul-qulub. - T.: Adolat, 2002. 360-b.
2. Jaloliddin Rumiy. Ichindagi ichindadur. - T.: Mehnat, 2001. 24-25-b.
3. Jaloliddin Rumiy. Ichindagi ichindadur. - T.: Mehnat, 2001. 24-25-b.
4. Jamol Kamol. Asr bilan vidolashuv. She'riyat - dard va umid demak. Saylanma. Birinchi jild. - T.: “Fan” nashriyoti, 2007. 16-b.
5. Mavlono Jaloliddin Rumiy. Masnaviyi ma'naviy. Birinchi kitob. - T.: O'zR FA «Fan» nashriyoti, 2005, - 368 bet; Ikkinchi kitob. - T.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2002, - 335 bet; Uchinchi kitob. - T., - Tehron: O'zR FA «Fan» nashriyoti, Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» halqaro nashriyoti, 2003, - 431 bet; To'rtinchi kitob. - T., - Tehron: O'zR FA «Fan» nashriyoti, Eron Islom Respublikasi «Al-Hudo» halqaro nashriyoti, 2003, - 350 bet; Beshinchi kitob. - Tehron: «Al-Hudo» halqaro nashriyoti, 2004, - 400 bet; Oltinchi kitob. - Tehron: